

Opovrgavam, ergo sum

•

English

•

Romani chib

Selma Pezerović |
20. travnja 2021.

Foto: emiliarigova.com

Uloga suvremene romske umjetnosti ima važan utjecaj na romsku kulturu. Kroz spoj tradicionalnog i futurističkog, ona preispituje interpretacije povijesnih događaja te mijenja načine na koje je romska kultura oblikovana i shvaćena. Romski umjetnici i umjetnice tako teže za slobodom artikuliranja vlastitih svjetonazora, a posebno se ističu potonje koje kroz svoje radove preispituju i ističu slojevitost rasne i rodne nepravde. U iščitavanju literature o suvremenom romskom feminizmu i umjetnosti unutar njega, naišla sam na radove umjetnice **Emílie Rigove** koja svoj alter ego Bári Raklóri koristi za vizualno izražavanje pitanja koja se uglavnom odnose na njezin romski identitet. Riječ je o autorskoj

metodi koja se bavi temom kulturnih ili društvenih stereotipa, ali i alter ega, romskog identiteta i psiholoških sjena.

Bári Raklóri utjelovljenje je uzajamne povezanosti Roma i ne-Roma i sinergije koju ona postiže crtajući oba svijeta. U njezinoj obitelji ta povezanost i odnos uvijek su se doživljavali kao simbioza, a ne kao neprijateljstvo. U obitelji se umjetnicu često nazivalo *Bári* što znači *velika*. Druga komponenta imena alter ega izraz je za neromsku djevojčicu ili kćer neromskih roditelja koji je često korišten kada su roditelji romske djece željeli izraziti zadovoljstvo njihovim urednim izgledom i odjećom. U takvim su prilikama svojoj djeci znali reći: *Lijep/a si kao raklóri/o (neromska djevojčica/dječak)*.

Točnije, koristim 'romsku temu' ili 'romsku materiju', iako zazirem od ovih plitkih oznaka, kako bih dosljedno stvorila novi narativ koji se odnosi na predstavljanje romskog tijela kroz povijest umjetnosti. Uživam izazivati gledatelje u 'njihovoj' unaprijed stvorenoj slici o romskoj zajednici. Zapravo, svi moji umjetnički projekti predstavljaju složeni skup kritičkih razmišljanja o tome kako mi kao društvo prihvaćamo diktat, verbalni ili vizualni.

Za ovu vizualnu umjetnicu iz Slovačke i predavačicu tečajeva umjetnosti na Sveučilištu Matej Bel u Banskoj Bistrici, središnji element umjetničkog izričaja jest objekt – bilo da je u obliku instalacije, dio performansa ili umjetničke intervencije strukturirane po principu prostorne ovisnosti. Ona kroz sadržaje svoga rada istražuje emocije modificirane određenim socio-kulturnim okruženjem, sebe smatra svojim vlastitim životnim projektom, a u potrazi za autentičnošću oslanja se na osobno iskustvo prilikom stvaranja umjetničkih djela. To isto iskustvo obradi, rekonstruirati i u konačnici ponovo stvara kako bi metode proizašle iz stvaranja postale pokretači njezine vlastite transformacije.

Umjetnost je poput mita, ni istinitog ni lažnog, njegovo opažanje i tumačanje ovise samo o našoj perspektivi.

Stiliziranje u stereotipnu sliku Rigovoj omogućuje rekonstruiranje iste, a navodi kako je to prilično karakteristično za djela autora koji se posebno bave temom romskog identiteta.

Radimo sa stereotipom, ali samo kako bismo ga opovrgnuli. To je ironija – da bismo opovrgnuli stereotip, moramo neko vrijeme surađivati s njim kako bismo mogli odrediti koje njegove dijelove uistinu i treba osporiti. No, u isto vrijeme time doprinosimo ciklusu slika koje se nanovo reproduciraju, pa je to mač s dvije oštrice.

Rigová je 2018. godine hrvatskoj publici u Malom salonu MMSU-a, između ostalog, predstavila svoj autoportretni diptih **Keres Kultura?** (*Stvaramo li kulturu?*) u kojem središnji motiv čine njezini zlatni zubi. I dok se autorica pita *keres kultura* ujedno promišlja i usvajanje stereotipa nametnutih od strane dominantne kulture koji postaju dijelom romskog identiteta i inkorporacije u vlastita tijela.

Romski identitet postaje svojevrsni transnacionalni identitet – prilika da se osoba pomiri sa svojom drugošću. Romi su savršen primjer da multikulturalnost postoji i uvijek je bila prisutna – ono što se mijenja jest naša perspektiva i prihvaćanje. U isto vrijeme, žalosti me koliko smo nekritični u razmišljanju. Sve je stvar svjetonazora.

Bez pristanka i znanja

Prislina sterilizacija Romkinja tema je kojom se Rigová već neko vrijeme bavi, a projekt pod nazivom **Konačni rez**, na kojem još uvijek radi, preslikava povijesni kontekst teme eugenike iz Drugog svjetskog rata i komunističkog režima. Drugi dio projekta osobne je prirode i posvećen je njezinoj majci te načinu na koji se

obitelj nosila sa iskustvom sterilizacije koja je bila dijelom državne politike u Čehoslovačkoj do 1993. godine, kada je *Direktiva o sterilizaciji* ukinuta. Romkinje su u velikom broju podvrgnute sterilizaciji bez informiranog pristanka, pod lažnim izgovorom ili bez njihove svijesti. Prema izvješću Europskog centra za prava Roma iz 2016. godine, praksa sterilizacije Romkinja i žena sa invaliditetom protiv njihove volje nije završila ukidanjem zakona koji je to dopuštao, već se nastavila provoditi tijekom 1990-ih i 2000-ih, a posljednji poznati slučaj dogodio se 2007. godine.

Njezina majka podvrgnuta je sterilizaciji 1980. godine, po rođenju umjetnice, a za to je saznala tek iza 1989. godine prilikom redovnog liječničkog pregleda. Međutim, kako Rigová ističe, ovo umjetničko iznošenje nije usmjereno na prenošenje individualnog iskustva njezine majke, već svih žena u raznim povijesnim, političkim i zemljopisnim kontekstima kojima je oteta ne samo tjelesna cjelovitost nego i pravo na radost i brigu. Prisilne sterilizacije tako su upečatljiv primjer intervencije moderne države u ograničavanju reproduktivnih prava određenih skupina u društvu. Naslov projekta *Konačni rez* aluzija je na konačno rješenje i samim time komunističku praksu povezanu s eugeničkom praksom nacističkog režima.

Egzotična maštarija na marginama društva

Rigová se kroz svoje radove posebno posvećuje manjinama koje su sustavno iskorjenjivane iz hegemonističkog povijesnog diskursa, kolektivnog sjećanja i vizije zajedničke budućnosti. Iz tog razloga ona se oslanja na kontekstualnu interpretaciju umjetnosti zapadne kulture i njezinih kanonskih prikaza ugrađenih u specifični povijesni kontekst.

Romi su utjecali na europsku umjetnost, koja je, pak, kroz različite proizvode vizualne kulture postala jedan od najistaknutijih instrumenata u kolonizaciji najveće europske manjine. Rigová ističe da je slika Romkinje i *Ciganke*, iz prošloga stoljeća, prikazana kao jeftin seksualni trofej te kako ideja o Romkinji, koju je zamislio neromski muškarac, stoljećima krivo vodila cijele generacije. U svom ciklusu radova *Bári Raklóri*, umjetnica stilizira romantični mit o Romkinji, onoj s različitih povijesnih plakata, razglednica i slika. U videoinstalaciji

Konstantna metarmofoza (Covering up) radi s potretima dviju žena čija lica zašiva konopcem. Autentični zvuk probijanja igle i konopca kroz platno pojačava dramatičnu i intimnu intervenciju autorice koja ovime kritički preispituje staromodnu ulogu žene i njezin položaj u društvu.

Zato je manje važno analizira li se lik Bizetove Carmen ili Hugove Esmeralde, tema fetišizacije vrlo je bliska ovoj umjetnici kao i ikone, svete slike i ritualni predmeti kojima je bila okružena još od djetinjstva. Bilo je to uobičajeno u njezinoj obitelji, osobito tijekom adolescencije, dok je generacija njezinih djedova i baka još uvijek bila živa, a oni bili okruženi fotografijama pokojne rodbine, ali i jeftinim običnim drangulijama pop-kulture. Takvi artefakti još se uvijek mogu pronaći u domovima sub-etničkih romskih skupina, nastavlja Rigová, koje su kao putujući nomadi migrirali diljem Europe, ili su vidljivi u filmovima o Romima kada služe kao referenca na to kako su nekada izgledali njihovi domovi.

Mislim da je to upravo zato što su puno migrirali – nosili su te prijenosne police uokolo. Kada pogledate zapise o tim povijesnim razdobljima, možete vidjeti da je gotovo svaka karavana imala policu obloženu autentičnim 'ikonama', slikama bliskih ljudi ili raznim ritualnim predmetima. Moj autentični svijet uvijek su činile stvari zbog kojih se nekako osjećam dobro, stvari koje volim pogledati ili dodirnuti. Uvid u romske tradicije kroz ove predmete i uspomene na određeni trenutak, zajedno s pronalaskom prodora spomenute tradicije u sadašnjoj generaciji može ispričati puno vrijedniju i sveobuhvatniju priču o Romima. Vanjski promatrač to vjerojatno ne bi razumio bez uvodnog obrazloženja.

Šteta je što su romske tradicije i običaji još uvijek u velikoj mjeri pogrešno shvaćeni, komentira Rigová, jer se ne može poreći da su Romi vrlo dugo migrirali i živjeli na vrlo specifičan način u prošlosti.

Mislim da ih je to činilo drugačijima – morali su sa sobom nositi ono što im je najvažnije i najvrijednije. Tijekom stoljeća dosljedno su sakupljali sve od čega je sazdan njihov svijet. I smiješno je i tužno da o tome nitko ništa ne zna, nije zabilježeno i nitko to nikada nije opisao, no ipak je to dio života Roma. To je predivno.

Pyšná kao ponosna

Kada je riječ o položaju Romkinja u Slovačkoj, Rigová navodi da bi se mogle pronaći specifične razlike u usporedbi s položajem Romkinja prije tridesetak godina. Ipak, smatra da je njihov položaj sličan onome ne-Romkinja danas.

Postoji isti spektar osjećaja i mišljenja, i stvarno ne vidim nikakvu razliku. Možda danas Romkinje imaju više moći nad načinom na koji funkcionira cijela romska zajednica. Postoji prilika da netko tko razumije i sudjeluje u toj temi objasni da je žena zapravo na visokom položaju u romskoj zajednici, iako se to izvana ne čini tako.

U prošlosti su postojali zakoni koji su zabranjivali Romkinjama da razgovaraju za istim stolom kao i muškarci. Primjerice, navodi ona, u vlaškim romskim zajednicama to vrijedi i danas.

Na površini se može činiti da žena tamo nema moć, ali je suprotno. Žena drži zajednicu na okupu na potpuno drugačiji način od muškarca. Razumijem da se izvana romska zajednica može činiti iznimno patrijarhalnom, ali barem u mom slučaju, žene u obitelji bile su i još uvijek su vrlo snažni karakteri. Moja je baka čak bila jedna od prvih Romkinja u Slovačkoj koja se razvela od supruga 1970-ih.

I upravo se njezina baka Terezija našla kao inspiracija za jednu od interpretacija koju je Rigová naslikala u *Bári Raklóri* ciklusu. Bakino prezime prije udale bilo je Pyšná, u prijevodu ponosna, a tako Rigová i završava naš razgovor – s porukom da je za Romkinje važno shvatiti tko su, što osjećaju i za što su sposobne, sve sa ciljem kako bi voljele same sebe, bez pokušaja uklapanja u tuđu odjeću. Umjesto toga, završava ona, *šivajmo vlastitu!*

Objavu ovog teksta podržala je Agencija za elektroničke medije, u sklopu potpore za novinarske radove.

